

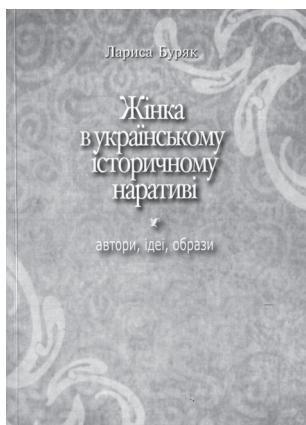
Оксана КІСЬ

*Буряк Лариса, Жінка в українському історичному
нарративі: автори, ідеї, образи (друга половина XIX –
перша третина XX ст.): Монографія.*

Київ: Національна академія управління, 2010. 368 с.

Жіноча історія належить водночас і до найкласичніших, і до найновітніших ділянок історичних досліджень в Україні. З одного боку, ще понад півтора століття тому низка поважних українських вчених включила так звану жіночу тематику в коло своїх першорядних наукових зацікавлень, у результаті чого на початку XX століття з'явився значний масив праць про історичні долі українського жіноцтва. Важливо, що тогочасні дослідження з історії українських жінок розвивалися в контексті світової наукової думки, із залученням панівних на той час у суспільних науках теорій та підходів. Із другого боку, в советську добу цю дуже багатонадійну тенденцію було перервано на декілька десятиліть, протягом яких українська історична наука загалом зазнала глибокої стагнації, що руйнівню позначилося і на дослідженнях із історії жінок.

Сучасні жіночі студії в історії, які відродилися в Україні вже після розпаду СРСР, спочатку опинилися в цілком програшній ситуації: теоретичний вакуум та методологічний хаос, який запанував у суспільних науках загалом, посилювало усвідомлення власної відсталості (бо ж жіноча історія вже два десятиліття стрімко розвивалася у країнах Європи та Північної Америки) та відчуття ізольованості, вилученості зі світового наукового процесу (через

недоступність ключових публікацій та неможливість безпосередньо долучитися до наукових мереж). Іншим край болісним моментом був розрив тяглості у розвитку студій з історії жіноцтва: вітчизняні дослідники насправді до ладу не знали наукової спадщини своїх попередників, чії праці десятиліттями були ув'язнені в бібліотечних спецхранах. Та період розгубленості тривав недовго: невеликий гурт дослідниць активно взявся водночас і вивчати світовий теоретичний доробок у ділянці жіночої історії, і започатковувати власні дослідження минулого українських жінок. Кількадесят монографій та сотні наукових статей, що висвітлюють найрізнома-

нітніші аспекти історії українського жіноцтва від часів козаччини до пост-советських трансформацій, є показником стрімкого розвитку цього дослідницького напрямку в українській історичній науці. Слід зауважити, що жіноча історія не є інституціоналізованою дисципліною, тож науковці, які мають дослідницькі зацікавлення у цій сфері, не можуть розраховувати на підтримку сформованого наукового середовища (з мережею фахівців, спеціалізованих видань та добротних бібліотечних колекцій), натомість їм часто доводиться долати упередження колег і самотужки здобувати ресурси для студій.

Монографія Лариси Буряк, безсумнівно, належить до тих праць, поява яких є свідченням сформованості й зрілості певної ділянки історичних досліджень, у цьому випадку – жіночої історії. Розвідка охопила вкрай важливий період становлення жіночих студій в українській історичній науці, який первісно задав рамку всьому дослідницькому полю, визначив пріоритетні напрямки розвитку цієї ділянки та ключові підходи до вивчення жіночого минулого на понад століття вперед. Треба визнати, що робота Буряк фактично є першим і єдиним фундаментальним комплексним історіографічним дослідженням виникнення, становлення і здобутків вітчизняної історичної науки у вивченні минулого українських жінок кінця XIX – початку XX століття. Авторка ретельно простежує початки наукових зацікавлень історією жіноцтва, прискіпливо аналізує основні тенденції у розвитку цих студій під впливом різноманітних чинників, висвітлює теоретичні дискусії в середовищі істориків, залучаючи не лише їхні наукові праці, але й особисту кореспонденцію, спогади та інші джерела. Безсумнівною перевагою дослідження є те, що авторка не просто аналізує праці істориків поодиноці, але розкриває мережу їхніх професійних та особистих контактів, висвітлює теоретичні дебати поміж дослідниками, їх перехресну критику, зв'язок наукової полеміки й актуальних суспільних дискусій щодо жіноцтва. Так висновується доволі цілісне і яскраве полотно досліджень з історії жінок того часу. Численні сильні аспекти цієї солідної в усіх сенсах праці (насамперед новаторський характер дослідження, обширність охопленого аналізом наукового матеріалу, пильна увага до різнопланових чинників, що впливали на формування тогочасних студій із жіночої історії тощо) вже помітили й позитивно оцінили фахівці-історики¹.

Придивімося до дослідження Лариси Буряк пильніше. Ця історіографічна пряця не лише має пізнавальну цінність, але й дає численні приводи для роздумів про особливості жіночої історії як дослідницької ділянки, її епістемологічні та політичні аспекти. Та перш ніж розгорнути ці рефлексії, прогляньмо книгу наскрізно, щоб через її зміст збагнути авторські підходи та, з огляду на це, оцінити висновки.

Дослідниця звернула увагу на основні тематичні блоки студій із жіночої історії, які домінували в тогочасній українській історичній науці (включно з наро-

¹ Дмитрієнко М.Ф., Рецензія на книгу [Буряк Лариса, Жінка в українському історичному наративі: автори, ідеї, образи. К., 2010. 368 с.], *Збірник наукових праць Гілея: науковий вісник* (2010). Вип. 36. http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_36/Gileya36/SL2_doc.pdf.

дознавчими, тобто фольклорно-етнографічними розвідками), і запропонувала авторський аналіз цих сегментів у двох основних ракурсах: крізь призму особистості дослідників та особливостей творених ними образів. Важливо, що дослідниця прискіпливо придивляється й до суспільно-політичного та культурного контексту становлення і розвитку історичних досліджень про жінок, прагнучи з'ясувати, як саме він впливав на формування нового тоді напрямку. Буряк цілком слушно наголошує особливу роль ідей емансипації та суспільних дискусій про права жінок у посиленні наукового інтересу до жіночої проблематики загалом і до історичного минулого жінок зокрема. На особливу увагу заслуговує закономірність, яку виявила дослідниця: практично всі вчені, які зробили внесок у становлення досліджень із жіночої історії, були безпосередньо причетні і до розвитку жіночої освіти, що засвідчує їхню лояльність до ідей та практик жіночої емансипації. Що важливіше, Буряк прагне не лише виявити рушійні чинники розвитку жіночих студій в історії на макрорівні, але й збагнути особисті мотивації дослідників вивчати цю тематику. Уважно простежуючи життєві траєкторії науковців, аналізуючи їхнє особисте життя (насамперед стосунки зі значущими для них жінками), дослідниця віднаходить ключі до розуміння їхніх (часто вкрай суперечливих) поглядів та інтерпретацій у студіях із історії українських жінок.

До ключових тематичних блоків історичних досліджень про жінок, що їх розглядає авторка, належать соціально-правовий статус жінки, жінки і політична сфера, жінки та релігійне життя, жінки в приватно-побутовій сфері, жінки й освіта. Крім того, дослідниця докладно зупиняється на процесі формування ідеалізованого образу матері (який називає «материнським дискурсом») та його ролі у творенні національного жіночого міту. Вона також висвітлює доробок українських дослідників у вивченні молодіжного середовища українського села в сенсі гендерної соціалізації молоді.

Цілком логічно Буряк розпочинає історіографічний огляд з аналізу тогочасних праць про соціально-правовий статус жінки в історичному минулому. І хоча тематичне поле таких студій в історичній науці є цілком ustalеним, уже в першому реченні цього параграфа авторка чомусь робить наголос на «фольклорній традиції [...] як уособленні “народної душі”» (с. 110) і далі розглядає праці фольклорно-етнографічного змісту. Дослідження, представлені на перших десяти сторінках параграфа, мають, вочевидь, неабияку цінність із погляду вивчення образу жінки в народному світогляді чи в межах етнопсихологічних студій, але аж ніяк не розкривають соціально-правових аспектів становища жінок. Безпосередньо до праць із цієї тематики авторка переходить лише згодом, пропонуючи докладний фаховий огляд доробку істориків, які вивчали чинні юридичні норми й архівні документи, і, базуючись на ньому, робить обґрунтовані висновки про сімейні та майнові права українських жінок різних верств у різні історичні періоди й у різних регіонах. Доречно було би також включити саме у цей параграф і аналіз праць Олександри Єфіменко та Юхима Сіцінського зі звичаєвого права, яке регулювало практики одруження та розлучення, що його авторка розмістила

у параграфі про вплив релігії на суспільне становище та образ жінки у народному світогляді.

Не менш важливим аспектом наукового осмислення історичних доль українських жінок є сфера політики, якій дослідниця присвятила наступну частину праці. Буряк показує, як особистість дослідника зумовлювала його спосіб інтерпретувати значення певних історичних персонажів (насамперед жінок із найближчого оточення гетьманів) у політичних процесах відповідної епохи. Важливо, що авторка наголосила: вже тоді дослідники усвідомили критичний брак джерел для вивчення історії жінок, адже згодом, у 1970-х роках, саме ця проблема стане однією з головних підстав феміністської критики андроцентризму історіописання. Водночас відкритими залишаються декілька запитань. По-перше, не зовсім зрозуміло, чому до цього огляду включено праці, присвячені жінкам у російському політичному контексті. По-друге, проблематичним є розмежування науково-популярних і культурологічних текстів і власне історичних досліджень. Скажімо, авторка присвятила чимало уваги творчому доробку Данила Мордовця, визнаючи при цьому, що він «не проводив самостійного наукового дослідження, орієнтуючи свої нариси [...] на широку читацьку аудиторію [...] вони є ніщо інше, як просто систематичне викладення більш-менш загальновідомих фактів із життя історичних жінок» (с. 145). Із другого боку, його публікації містили цікаві (хоча й суперечливі) авторські роздуми про роль і значення участі жінок у політиці, що, вочевидь, мало вплив на формування тогочасних поглядів у цій сфері (на тлі актуальних тоді суффражистських настроїв). Наприкінці, окрім констатації особливостей тогочасних історичних студій у цій царині, було би також важливо довідатися про критичний погляд авторки, її оцінку значення того доробку в ширшому науковому та суспільному контексті.

Трохи дивним і часом не зовсім виправданим у межах цієї розвідки (яка, нагадаємо, стосується «українського історичного наративу») здається висвітлення доробку тих істориків, чиї дослідницькі інтереси було зосереджено доволу жінок на теренах Росії. Попри безсумнівну самоцінність таких студій загалом (життя і діяльність російських імператриць і дворянок, с. 150–152, вплив «Домостроя» на статус жінки в російській сім'ї, с. 115–116 тощо), їх докладний аналіз саме тут є недоречним.

Зважаючи на актуальність у тогочасній історіографії дискусій про вплив християнства на правове становище жінок у подружжі та формування амбівалентного суспільного образу жінки (стереотип Марії та Єви), Буряк розглядає блок праць, присвячених темі «жінка і релігія». Авторка відстежує залежність дослідницьких стратегій авторів від їхніх особистих переконань (насамперед релігійних поглядів): якщо одні науковці переконливо доводили суперечність поміж консервативними релігійними догмами щодо шлюбу та гнучкішими реаліями подружнього життя і статевих стосунків, то інші прагнули показати вирішальну роль релігійного чинника у зміцненні родини та моралі. Дослідниця демонструє, що ця дискусія відбувалася фактично в руслі давніх релігійних протистоянь (католицизму і православ'я, христия-

янства та мусульманства тощо), в контексті яких віросповідання було одним із маркерів національної ідентичності, і жіноче питання стало одним із аргументів у цих дебатах.

Чималу увагу авторка приділяє висвітленню досліджень жіночого повсякдення та народних уявлень про жінку в межах фольклорно-етнографічних студій, що їх активно розвивали провідні українські народознавці того часу. Дослідниця підкреслює декілька важливих характеристик цих досліджень, зокрема їх засадничу міждисциплінарність і високий європейський рівень, про що свідчать численні публікації праць вітчизняних дослідників за межами України, використання у їхніх розвідках широкого компаративного матеріалу, оперування найновішими на той час теоріями та підходами. Одним із показників прогресивності історико-етнографічних і фольклорних студій українського жіноцтва є сміливість, із якою дослідники зверталися до різних аспектів приватного й інтимного життя жінок, порушуючи теми, досі фактично табуйовані для публічного обговорення (народні уявлення та повсякденні практики, пов'язані із жіночою тілесністю, фізіологією, сексуальністю, статевими стосунками тощо). Буряк відзначає інтелектуальну відвагу науковців тієї доби в обранні тематики досліджень і способі їх представлення. Через недоречну «сором'язливість» вітчизняних науковців та маргіналізацію досліджень приватної сфери в советській і постсоветській історичній науці ще донедавна розвідки учених початку ХХ століття були фактично єдиними працями у цій царині.

Лариса Буряк віддає належне діяльності Етнографічної комісії НШТ та ролі наукових етнографічних видань, які виходили під патронатом цієї інституції, докладно висвітлюючи їхній внесок у здійснення та публікацію досліджень жіночої тематики в контексті народного світогляду, звичаїв і повсякденних практик. Однак цілком незаслужено поза увагою авторки залишилися праці тих, хто не належав до цього кола, але зробив вельми вагомий внесок у вивчення гендерних аспектів традиційної культури українців². Ніяк не згадано й фундаментального видання фольклорно-етнографічних джерел, зібраних та опублікованих у результаті діяльності так званої «Етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Руський край» під орудою Павла Чубинського, у семи томах якої дослідники донині черпають багатющий матеріал про становище жінок у селянській сім'ї та громаді, їхню роль у звичаєво-обрядовій сфері, образ жінки в народному світогляді тощо³. Загалом читача

² Иванов П.В., «Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губернии», в *СХИФО* (Харьков, 1907), Т. 17; Кайндль Р.Ф., *Гицули: їх життя, звичаї та народні перекази*. Чернівці: Молодий буковинець, 2000; Ганенко М., «Семейно-имущественные отношения крестьянского населения в Елисаветградском уезде. (Материалы по обычному праву)», *Степ: Херсонський белетристичний збірник* (СПб., 1886), 136–59; Ястребов В.Н., *Материалы по этнографии Новороссийского края, собранные в Елисаветградском и Александрийском уездах Херсонской губернии*. Одесса, 1894.

³ Це видання, втім, фігурує в переліку літератури, як і розвідка самого Павла Чубинського «Очерк народных юридических обычаев и понятий в Малороссии» (СПб., 1869), яку насправді ніде не згадано в тексті монографії.

може дещо спантеличити те, що аналіз доробку українських фольклористів та етнографів розпорошено по різних розділах книги і часом представлено так, що годі збагнути, який саме внесок зробив певний дослідник у розвиток знань про минуле українського жіноцтва⁴.

Окремий параграф праці Буряк присвятила формуванню так званого «материнського дискурсу» в українській історіографії. Авторка слушно вказує на роль двох ключових чинників у зростанні наукового зацікавлення «материнською» темою серед народознавців: активних процесів націєтворення (в межах яких жінка мислиться як символ самої нації, а материнство ідеалізують і асоціюють з її культурним та фізичним відтворенням) та популярність актуальної тоді теорії матріяхату. Дослідниця аналізує доробок етнографів та фольклористів, які намагалися показати й обґрунтувати виняткову – фактично ключову – роль образу матері у світогляді та соціальній структурі українського суспільства. Однак Лариса Буряк не доводить цього критичного огляду до логічного завершення – не показує далекосяжних (і для української історичної науки, і для національної ідеології та масової свідомості) наслідків формування цієї «матріяхатної мітологемі» на межі століть. Натомість авторка чомусь поринає в розгляд тогочасних літературознавчо-культурологічних дискусій про смисли жіночих образів у творчості Шевченка (які, хоч і мали суспільний резонанс, аж ніяк не належать до власне історичних студій). Дещо недоречним тут здається і розгляд публіцистичних публікацій Софії Русової та Олени Пчілки, які зверталися до жіночої тематики не так задля поглиблення знань з історії жіноцтва, як задля використання її як приводу чи платформи для порушення гострих соціальних та морально-етичних питань чи задля піднесення національної свідомості (що, між іншим, наголошує й сама авторка). Згодом, у параграфі про вивчення жіночої історії в межах ВУАН, авторка знову повертається до дискусії про матріяхат (с. 273–276), проте такий розрив в аналізі цієї теми не дає змоги вловити логіку розвитку тієї полеміки та її ширше історіографічне і суспільно-політичне значення.

Висвітлюючи студії з історії жіночої освіти на тлі стрімких процесів урбанізації, авторка уважно аналізує доробок дослідників про особливості становлення і діяльності навчальних закладів для дівчат у різних містах України. Очевидно, що тема доступності вищої освіти для жінок була вкрай суспільно актуальною на межі століть і тому посідала одне з центральних місць у публічних дискусіях того часу. Окрім суто історіографічного аспекту, Буряк висвітлює й самі події довкола певних установ жіночої освіти (тобто власне іс-

⁴ Миколу Сумцова, наприклад, згадано декількома словами на с. 84, 98, без заглиблення у зміст більшості його творів (крім одного); Володимира Охримовича представлено насамперед як апологета теорії матріяхату (с. 113), а його вартісні праці про соціально-правове становище жінок у бойківській сім'ї та громаді хоча й згадано двічі у примітках (с. 87 та с. 213), однак докладніше не розглянуто. Фольклористична студія А.Боровиковського опинилася в розділі про соціально-правовий статус жінок, як і низка праць Миколи Костомарова, написаних на основі фольклорно-етнографічного матеріалу.

торію), що хоч і виходить за межі її розвідки, однак дає загальне розуміння контексту історичних студій.

Поштовх до ширшої дискусії дає не так основний зміст монографії, як деякі теоретичні засновки авторки, викладені у Вступі та першому розділі. Для людей, далеких від студій з історії жіноцтва, питання про те, як належить називати цю ділянку досліджень, може здатися малозначущим. Та для фахівців воно справді принципове, особливо в умовах відносної новизни та інституційної невизначености жіночої історії в українській історичній науці. У «Вступі» Буряк пояснює свою прихильність до терміна «історична фемінологія», яким надалі оперує в праці. Авторка стверджує, що від 1975 року, коли Нінн Коч уперше запропонувала цей термін⁵, він функціонує як аналог таких понять, як «жіноча історія» чи «історія жінок». Шкода, що авторка не наводить жодних прикладів такого синонімічного паралельного вживання цього терміна на підкріплення своєї тези. Зрештою, зробити це було би дуже не просто, бо насправді термін «фемінологія» не прижився в історичній науці, і нині, окрім декількох постсоветських дослідниць, його фактично ніхто не вживає. У світовій практиці фахівці віддають перевагу поняттю «жіноча історія» (англ. *Women's History*), що засвідчують назви і публікацій, і навчальних програм та курсів, і фахових періодичних видань тощо.

Насправді є суттєва – епістемологічна і політична – різниця поміж згаданими термінами, і дослідники далі дискутують про межі та доцільність застосування кожного з них⁶. Попри позірну милозвучність терміна «фемінологія» (дослівно – жінкознавство), він не такий відсторонено-нейтральний, як здається, бо ж вказує на жінку як *об'єкт* історичного пізнання (подібно до зоології чи теології), але не віддзеркалює активної (*суб'єктної*) участі жінок та їхньої часто гендерно-специфічної ролі у творенні історії (на рівні і досвіду, й історіописання); це поняття жодною мірою не сигналізує про важливість жіночої перспективи в аналізі історичних подій та явищ. Термін «історія жінок» на загал близький до «історичної фемінології». А от поняття «жіноча історія» є докорінно відмінним, оскільки містить вказівку на належність історії (і як особливого досвіду минулого, і як знання про минуле) жінкам. Саме цей термін дає змогу врахувати специфіку саме жіночої участі в культурно-цивілізаційних процесах минулого, а також підкреслити їхню активну роль, дієздатність (англ. *agency*) у написанні історії. Поняття «жіноча історія» також містить вказівку на те, що оцінка різних історичних подій, періодів, персоналій, явищ може бути іншою, якщо подивитися на них із перспективи жіночого досвіду. Тож, наголошуючи гендерні відмінності чи особливості люд-

⁵ Насправді цей термін було винайдено і застосовано значно раніше – у Франції на початку ХХ століття. Див.: Boxer M.J., «Women's Studies in France circa 1902: A Course on Feminology», *International Supplement to the Women's Studies Quarterly* 1 (1982): 25–7.

⁶ Кісь О., «Створення української асоціації дослідників жіночої історії», *Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії (матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 27–29 квітня 2011, м. Тернопіль)* (Тернопіль ПРООН, ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2011), 28–31.

ського буття, сучасна жіноча історія підважує андроцентризм історичного пізнання, притаманний традиційній історіографії⁷.

Декілька інших авторських оцінок щодо співвідношення гендерної історії та «історичної фемінології», їх смислу та меж застосування, міри радикальності жіночої історії щодо підважування усталених історичних схем (с. 6–9) виглядають доволі проблематично в контексті сучасних теоретичних дискусій і, вочевидь, також потребували би сильнішої аргументації. Повертаючись до обговорення теоретико-методологічних рамок жіночої історії на початку першого розділу, авторка робить дещо несподівану заяву, стверджуючи: «Констатувати чітко сформовану структуру методів в історичній фемінології наразі проблематично, оскільки методологія цієї науки, як і сама наука, переживають стадію становлення» (с. 20). Ця оцінка здається щонайменше дивною, якщо врахувати величезний масив і конкретно-історичних праць із жіночої історії, і суто теоретико-методологічних робіт про специфічні епістемологічні засади, підходи та дослідницький інструментарій жіночої історії⁸. Таке твердження спантеличує ще й тому, що далі авторка насправді коротко висвітлює ці специфічні для жіночої історії принципи й цілі (с. 35–45), пропонуючи огляд класичних праць, підставових ідей та основних завдань, сформульованих у середовищі істориків феміністського спрямування у 1970–1980-х роках. Незрозуміло, однак, чому Буряк намагається применшити рівень радикальності жіночої історії, вказуючи на «епатажність перших заяв» та «еволюційний характер історичної фемінології, який із часом переміг, проявився в поступовій відмові від радикалізму» (с. 36)? Насправді від самого початку (тобто від 1970-х років) і донині жіноча історія, яка послуговується феміністською методологією, мала і має революційний, підривний щодо традиційної андроцентричної історіографії характер, бо не обмежується лишень розширенням тематичного поля історичних студій і механічним «додаванням» жінок до вже сформованих історичних наративів, але ставить під сумнів сам узвичаєний спосіб історичного пізнання та однозначність оцінок минулого⁹.

Читаючи цю книжку, важко не помітити головну прикмету української історичної науки кінця XIX – початку XX століття: її вмонтованість у національний проєкт, її зумовленість завданнями націєтворення. Практично всі значущі постаті, чий доробок аналізує авторка, були активними учасниками продукування національного історичного наративу та формування української національної ідеї. Вони робили це свідомо і цілеспрямовано, і їхня наукова творчість фактично була підпорядкована цим політичним цілям, які й визначали авторські підходи та висновки. Не стала винятком і історія жіноцтва, яку дослідники активно використовували у своїй аргументації окремішності

⁷ Про це докладніше див.: Кісь О., «Андроцентричний дискурс в історичних науках», *Філософсько-антропологічні студії* 2001. Спецвипуск (Київ: Стилос, 2001), 43–58.

⁸ Див: Кісь О., «Жіноча історія як напрямок історичних досліджень: становлення феміністської методології», *Український історичний журнал* (2012). № 2, С. 159–72.

⁹ Там само.

й навіть певної вищости, прогресивности української нації, порівняно із сусідами (насамперед із росіянами та поляками). Авторка цілком свідомо цього факту і не раз наголошує цю особливість студій із історії жіноцтва, пишучи, наприклад: «Обґрунтовуючи ідею окремішности української нації, самобутности українського історичного процесу, М. Костомаров вдало використовував елементи фемінологічних студій [...] Починаючи з 1940-х років, у працях історика наростає протиставлення двох етносів, одним з обґрунтувань якого виступають складові жіночої історії» (с. 113, 119). На цьому тлі цілком зрозумілим стає властиве тогочасним студіям із «історичної фемінології» надмірне ідеалізування соціально-правового статусу жінки в українському суспільстві та формуванні «материнського міту» в культурно-інтелектуальному середовищі тієї доби. Проте авторка сприймає цей факт як належне, не осмислюючи критично наслідків такого інструментального підходу до історії жіноцтва для розвитку цього напрямку досліджень у майбутньому. Ба більше, саме постать Костомарова – головного мітотворця жіночої історії – домінує над рештою в праці Буряк: саме його особистості й доробкові присвячено найбільше місця і авторської уваги, порівняно з іншими дослідниками. Якби ж авторка додала до огляду більше критичного аналізу тогочасних спроб використання жіночої історії як засобу легітимувати національну ідею (залучивши сучасні теорії гендеру та нації), це суттєво підсилило б авторські інтерпретації та дало змогу виразніше показати інструменталізацію жіночої теми в процесах націєтворення та залежність підходів до вивчення жіночої історії від панівних суспільно-політичних тенденцій. Можливо, це дало би змогу краще зрозуміти панівні тенденції у сучасних дослідженнях із жіночої історії в Україні.

Монографія Лариси Буряк є вагомим внеском у становлення жіночої історії в Україні, бо представляє систематичний і глибокий огляд наукового доробку українських дослідників у ділянці вивчення минулого українського жіноцтва протягом украї важливого періоду розвитку вітчизняної історіографії. Всупереч необґрунтованим заявам про «імпорт» жіночих і гендерних студій в Україну в 1990-х роках, праця Буряк переконливо засвідчує, що від самого початку формування модерної української історичної науки жіноча проблематика була неодмінним складником історичних студій, вивчення історії жінок мало засадничо міждисциплінарний характер і розвивалося в руслі світових інтелектуальних тенденцій свого часу. Дослідження показало широкий тематичний спектр і різноманіття підходів та інтерпретацій, динамізм і суспільну актуальність проблематики, ґрунтовність і фаховість праць. Усе це дає підстави вважати, що жіноча історія в Україні має серйозне історичне підґрунтя і багату спадщину. Відчуваючи тяглість і спадкоємність із попередниками, сучасні дослідники мають, утім, вчитися дещо відсторонено, без пієтету, критично ставитися до висновків та оцінок корифеїв української історичної науки, засвідчуючи цим зрілість і самостійність власного наукового середовища. Праця Буряк є значним кроком на цьому шляху.